

КВАНТИТАТИВНІ СЛОВА У ТВОРАХ Ю. ФЕДЬКОВИЧА

Спостереження над функціонуванням квантитативних слів у мові творів Юрія Федьковича засвідчує різноманітність конструкцій, позначених діалектним впливом. Ядро означено-кількісних числівників становлять власне-кількісні числівники та іменники з кількісним значенням. Периферію становлять лексеми розподільної кількості.

Ключові слова: слова з кількісним значенням, квантитативи, приблизна кількість, розподільна кількість.

Наталія Попович

Квантитативные слова в произведениях Ю.Федьковича

Наблюдение над функционированием квантитативных слов в языке произведений Юрия Федьковича свидетельствует о разнообразии конструкций, помеченных диалектным влиянием.

Ядро определенно-количественных числительных составляют собственно-количественные числительные и существительные с количественным значением. Периферию представляют лексемы распределительного количества.

Ключевые слова: слова с количественным значением, квантитативы, приблизительное количество, распределительное количество.

Natalia Popovych

The Words with Quantitative Meaning in Works of Yuri Fed'kovych

The observations, as to the functions of words with quantitative meaning in the language of Yuri Fed'kovych's works prove the diversity of constructions marked with dialectal influence. The proper-cardinal numerals and nouns with quantitative meaning are in the core of definite-cardinal numerals. The lexemes of distributional quantity make up the periphery.

Key words: quantitative words, distributional quantity, thirty silver coins.

Юрій Федькович увійшов в українську літературу як продовжувач традицій Т. Г. Шевченка. Він пристрасно любив свій народ, його побут, звичаї і культуру, намагався перенести їх у художні твори, зберігши при цьому й чудову гуцульську говірку. Мова його творів проста і дохідлива, це жива мова буковинського люду.

Вплив гуцульської говірки позначився і в фонетиці, і в лексиці, і в морфології, і в синтаксисі Юрія Федьковича.

Зокрема, цей вплив відображено і в числівникових та іменникових формах з кількісним значенням.

Квантитативні слова в українській мові досліджували такі вчені, як О. К. Безпояско, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. І. Дмитрук, Г. Е. Завистовська, С. О. Швачко, В. Г. Шехтер та ін.

Вперше ґрунтовну спробу системного аналізу засобів вираження кількісного значення на лексичному та дериваційному рівнях, що полягає в дослідженні семантики, структури та особливостей функціонування квантитативних слів у сучасній українській мові належить В. І. Дмитрукові [5].

В інших наукових розвідках вітчизняних лінгвістів лише побіжно зазначається про їх існування, або констатуються підходи до вивчення квантитативів і встановлюються можливі засоби вираження цієї семантики без подальшої кваліфікації. Науково обґрунтованого та визнаного мовознавцями єдиного підходу до принципів класифікації квантитативів не існує.

Перші спроби класифікації квантитативних одиниць на матеріалі східнослов'янських мов належать російським лінгвістам, зокрема Ю. І. Левіну, С. О. Крилову, Т. П. Ломтеву, О. В. Падучевій та ін.

В українській мові квантитативи надзвичайно різноманітні за формою та за змістом. Категорія кількості є однією з найбільш універсальних і поширених у мові та мовленні, оскільки в значній частині одиниць лексичної системи квантитативна семантика наявна більшою чи меншою мірою. Весь словниковий склад української літературної мови може репрезентувати в певному контексті кількісне значення. Категорія квантитативності не має чітко окреслених меж, оскільки таке значення може співіснувати і доповнювати основне в тій самій лексемі. Часто така семантика формується на основі контексту. Різні граматичні категорії враховують квантитативний аспект або ґрунтуються на ньому, що допомагає виражати їхнє основне значення. „Саме в квантитативній функції виявляється специфіка числівника як окремої частини мови” [6, с. 153].

Стаття присвячена визначенню та опрацюванню функціональних одиниць названої категорії, які властиві лексичному рівню мови.

Центральними репрезентантами квантитативної семантики на лексичному рівні є числівники як показники абстрактної математичної кількості. Функцію квантитативної номінації ці

одиниці виконують тільки тоді, коли вживаються в присубстантивній позиції (інколи в постпозиції з іншим відтінком значення), вказуючи, таким чином, на кількісну визначеність чого- або когонебудь: предметів, явищ, ознак. Традиційний розподіл нумеративів на розряди (власне-кількісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні) використовуємо з метою витлумачення основних особливостей функціонування числівників як лексичних морфем – виразників квантитативності на лексичному рівні.

Ядро означено-кількісних числівників у творах Ю.Федьковича становлять власне-кількісні числівники. Обстежений матеріал дав нам підстави виокремити чотири основних семантичних групи із значеннями: 1) власне-кількості (точно означеної кількості); 2) неозначеної кількості; 3) приблизної кількості; 4) розподільної кількості.

I. Означена кількість.

Основною функцією для власне-кількісних числівників є позначення точно окресленої кількості предметів. Отже, власне-кількісні числівники виражають передусім точну кількість предметів у цілих одиницях, тобто кількість того, що може бути об'єктом лічби або виміру. Через те типову особливість цих числівників становить поєднання тільки з іменниками, які називають предмети, що підлягають лічбі, напр.: *Маю осьде два крайцарі, На голоді наскладані...* (I, 1, с. 87); *Да дві речі ми остались, І ті ти дарую* (I, 1, с. 135); *У поли, гей, у поли літають три соколи* (I, 1, с. 73); *Сидів би-м чотири літа* (I, 1, с. 74); *Штири шаржі, два гемайні – Всі будуть судити Арештанта молодого* (I, 1, с. 160); *Сім літ у неволи, та й Богу ся молить* (I, 1, с. 215). *Там гуляють сто опришків з топірцями при долині* (I, 1, с. 32); *Сімсот хлопців є зо мною, а вже час би вечеряти* (I, 1, с. 30).

Цікавимиформами у творах Ю.Федьковича є такі: *Ой летів я сім день та й годину Прилетів я до сестри в гостину* (I, 1, с. 34); *Наша слава, то капітан на Підгір'ї, Красний, красний, як царевич, двадцять років і чотири* (I, 1, с. 27); *Вже двадцять рік і п'ятий прич, Як я віршую, і співаю* (I, 1, с. 211).

Часто уковинський письменник використовує числівники з обмеженою кількістю, напр.: *Лиш ти одна похилилась Тихо надо мною* (I, 1, с. 149); *Та одну лиш правду в світі Ти, небоже, ще не знаєш...* (I, 2, с. 199); *Лиш той третій молоденький Сказать не зумів, Поцілював в біле личко – Упав та й умлів* (I, 2, с. 93); *Ой та не мало, та й не много, Лиш триста тисяч без одного* (I, 1, с. 89); *Лишіть мене, голубчики, Одну лиш годину* (I, 1, с. 97).

Зустріли ми речення у творах Ю. Федьковича з надмірною кількістю, напр.: *У Києві під Лаврою, Там лірник сидів, Да аж вісім же він пісень На ліру завів* (I, 2, с. 93).

Подібуються у творах буковинського письменника і фразеологізми, напр.: *А він візьме, браття, покоштує, Та за одним махом аж до дна!* (I, 1, с. 238.); *Сходив я світ, сходив другий, Тридев'яту землю сходжу* (I, 1, с. 172).

Збірні числівники подібуються із дрібноліто-пестливими суфіксами, напр.: *Дві зіронці світили-леліли; Під явором двійко їх сиділо...* (I, 1, с. 162); *Обійко їх і ховали Черці, як голуб* (I, 1, с. 133).

До збірних числівників належать також специфічні слова, що означають парність: *обидва, обидві, обоє*. Цим числівникам притаманні ознаки і числівників і займенників. Числівник *обидва* виражає значення „і той, і цей”, „і те, і це”, „один і другий”, „одне і друге”, а числівник *обидві* – значення „і та, і ця”, „одна і друга”, тобто стосуються кожного з двох названих або відомих предметів [6, с. 161], напр.: *Оба листочки паровані, Позолочені, намальовані...* (I, 1, с. 87); *Обі порошниці в Розтоках набив, А ретязи мої би й Добош носив* (I, 1, с. 59); *Молилися обоє Богу, щиро молилися!* (I, 1, с. 123); *Навіщо нехать їм годиночки тої, Як зіронька зійде, як місяць сія, А в'ни обнімуться – щасливі обоє* (I, 1, с. 195); *Сидить Ігнат в своїм домі, Да сидить за столом, А Маруся коло його, – Щасливі обоє, Бо ненечка обом рада...* (I, 2, с. 127).

Дробових числівників у творах Ю. Федьковича нами не зафіксовано.

Окрему групу становлять власне-кількісні числівники, що містять конотативну характеристику предмета через порівняння з іншим предметом, напр.: *Там дві дівці, як вірменці, Шовком собі шують* (I, 1, с. 77); *І будемо вовік-віка, Як рідні, два жить* (I, 2, с. 90).

II. Неозначена кількість.

В сучасній українській мові неозначену кількість передають такі числівники *кілька, декілька, кільканадцять, кількадесят, стонадцять* [1, с. 31]. Найбільш типовими репрезентантами контрастних параметричних ознак неозначеної кількості виступають числівники *мало, чимало, немало, багато, небагато*. Вони здатні означати будь-яку кількість, означену чи неозначену, яка є

більшою або меншою від іншої кількості, яку вважають точкою відліку, напр.: *Але багато ще погоїв, Багато рік ще потече...* (I, 1, с. 156); *Ти будеш мати, сину, багато слуг* (I, 1, с. 218); *А багато [людей – Н. Попович] прийде заплатити Вам за сестру, мою царицю?* (I, 2, с. 114); *Ми принесли срібла, золота, ми принесли меду багато* (I, 2, с. 30); *Та хоть віща душа у красному тілі ся біла, То однаково він багато бід перепацив* (I, 2, с. 210).

Цікавими формами у значенні *багато* у творах Ю. Федьковича є такі: *Людий без рахуби, а серця й одного Немає між ними, ох ніт* (I, 2, с. 89); *Бо і тут їх достобіса, Ще більше як треба...* (I, 1, с. 129).

Числівникову форму *не оден, не одна, не одні* письменник вживає у значенні *багато*, напр.: *Так не оден і чоловік В біді ридає, молить Бога* (I, 2, с. 225); *І не одна душа здихала тут глибоко* (I, 2, с. 47); *Не одні козачі плечі Як ножем би скроїв* (I, 2, с. 62).

Засобами вираження неозначеної кількості є іменники на зразок: *коробка, година, хвилина, мішок, бочка* та ін., напр.: *Що не підем зажинати, Мов крепак мізерний, У чужий край, чужі люде, На коробку зерна* (I, 1, с. 105); *Жид загарбав мішок грошей, Німець – бочку пива, І так далі, і так далі – Усьо розфатили...* (I, 1, с. 135); *І сів хвильку припочити На лаві під хатов* (I, 1, с. 208); *Над віконцем образочки, Ціла хатка у садочку* (I, 1, с. 230); *Водиці, люде, хоть дробинку, Водиці – йой, мій Боже гину, – гину* (I, 1, с. 64); *Так пішов я в світ широкий за кавалком хліба* (I, 1, с. 30); *Аби за раєм хвильку затужити* (I, 1, с. 40); *А тутки з-під ліса опришків рій, Застали Дорогу: „Куда йдеш, стій!”* (I, 2, с. 15); *Я ся мила цілу днинку...* (I, 2, с. 24); *Ні, братя, що впало, навіки пропало, – Абіс ціле стадо цісарське всідлав* (I, 2, с. 60); *У зимнику скриня грошей* (I, 2, с. 77); *Пішла Чора, пляциночку Найшла десь в рубочку...* (I, 2, с. 81); *Я би против молодого Віку половину* (I, 2, с. 119); *Кождому є своя правда, І скриня набита, І грошиків чималий гудзь, І сорочки шиті* (I, 2, с. 129); *Музо моя вішована Невінчана доле, Понад тисяч тисячами, До тебе ся моле* (I, 2, с. 147); *„Христа ради, кришку хліба! Тиждень не обідав...”* (I, 2, с. 159); *Я гроші дістану І висип’ю гору срібла* (I, 2, с. 188);

III. Приблизна кількість.

У сучасній українській мові відомо чимало способів вираження приблизної кількості [1]. Найчастіше в ролі приблизної кількості вживаються поєднання з двох, здебільшого близьких у числовому ряду числівників, що надають таким сполученням відтінку вибіркової й припущення, напр.: *Дві-три капці – буде доста, так ми баба ворожила* (I, 2, 34); *Ізвійтеся два-три вітри, ви, мої брати, Позвівайте із-за моря макові цвіти!* (I, 2, 85); *Дві-три капці буде доста, так ми баба наповіла...* (I, 2, с. 35).

Подекуди між двома кількісними назвами використовуються розділові сполучники чи...чи, напр.: *А там небагато Уже було й доплачувать Громадського біру: Дві баночки чи півтора* (I, 2, с. 155); *Скриней чи три, чи штири гроший, – А що вже син! – так що легінь* (I, 2, с. 104).

Функцію приблизної кількості виконують деякі види інверсійних сполучень, зокрема тих, у яких у препозиції до числівників виступають іменники, у формі родового відмінка, що є назвами одиниць рахунку істот або виміру чого-небудь. Серед них – *боярів, хлопців, соколів, світич, співаночок, години*. Напр.: *Перелетів нові ворота, Боярів півсотня за ним* (I, 2, с. 114); *Онде хлопців тисяч двісті полягали по убоци...* (I, 2, 28); *А ти пусти соколів десять, пане, Соколів десять ясных вельми рано На тих лебедів стадо: мої думи!* (I, 1, с. 165); *А у монастири Воскових світич сімсот засняло* (I, 2, с. 44); *Бо моя мати мене породила, Та де вірли воду тили, Та й співаночок мене научила Вісімдесят і чотири* (I, 1, 27); *Страшно було ся дивити: нім години дві минули* (I, 2, с. 41).

IV. Розподільна кількість.

Розподільна кількість визначає однаковий, рівний розподіл чого-небудь між кимось, зрідка – чимось. Його виразниками є сполука прийменника *по* з кількісно-іменною формою, або числівником. Напр.: *Давай, давай дівчиночко, щодень хоть таляра: Тут дорогі коханочки, по дві дутці пара* (I, 1, с. 234); *Боян, братя ж, бо не по десять соколів на стадо* (I, 2, с. 201).

Порядкові нумеративи відрізняються від інших одиниць морфологічного класу числівника. Зважаючи на їхню семантику, порядкові числівники лише умовно можна віднести до квантифікаторів, оскільки вони не несуть будь-якої кількісної інформації про іменник чи його еквівалент, з яким поєднується. Але, з іншого боку, вказівка на місце субстантива за порядком у певному ряду однорідних предметів, яких є більше, ніж один, дає змогу кваліфікувати їх як квантифікатори

особливого типу. Порядкові числівники квантитативну семантику виражають опосередковано, за допомогою логічних асоціацій щодо існування щонайменше такої кількості предметів, осіб, явищ і т.д., яка зафіксована семантикою порядкового числівникового квантифікатора. Напр.: *В семім віку Трояна метав жеребець князь Ізяслав* (I, 2, с. 209); *А другої днини о семій годині, як стали тамбори дрібний вербіль грать...* (I, 2, с. 164); *А хто отам межи ними Аж у третім гліті Стоїть бідний, заплаканий?* (I, 2, с. 143); *А ця друга чарка – То для тебе, Мітраночко, – А на ж, сизокрила!* (I, 2, с. 81); *Ей, легінь то був хороший, перший він по капітані* (I, 2, с. 29).

Отже, спостереження над функціонуванням квантитативних слів у мові творів Юрія Федьковича засвідчує різноманітність конструкцій, позначених діалектним впливом. Ядро означено-кількісних числівників становлять власне-кількісні числівники та іменники з кількісним значенням. Периферію становлять лексеми розподільної кількості. Зовсім нами не зафіксовано дробових числівників.

Література

1. Арполенко Г.П., Городенська К.Г., Щербатюк Г.Х. Числівник української мови. – К. : Наукова думка, 1980. – 239 с.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Городенська К.Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови // Мовознавство. – 1978. – № 4. – С. 18-21.
5. Дмитрук В.І. Квантитативні слова в сучасній українській мові : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Кіровоград, 1998. – 17 с.
6. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / За ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
7. Федькович Юрій. Твори. Лірика. – Т. I., Ч. 1. – Чернівці : Буковина, 2004. – 271с.
8. Федькович Юрій. Твори. Поезія. Ліро-епічні та епічні твори. – Т. I., Ч. 2. – Чернівці Буковина, 2009. – 263 с.